

fiú teremtette óriás-képzet. Hol másokban, hol a természet erőiben, hol önmagában véli felfedezni a felül- és kiemelkedés varázstehetségét: „Én voltam az óriás. Néhány órára vagy egy délutánra csak, nem emlékszem pontosan, mégis megmaradt az érzés: legfelül lenni, legyőzni a saját erőmet, kilögni a falakat, hogy sose legyen vége a szobának, kiűzni a rosszat, a talpam alá szorítani, mint a szőnyeget, kiporolni, hogy messze szálljon”. (*Mielőtt elmennék a fáék*) A kötetet a szerző illusztrálta épp az óriás-teremtés témáját feldolgozó kollázsaival. Munkája akkor lett volna igazán sikeres, ha kollázsai nem maradnak meg a díszítés, az illusztráció szintjén, hanem szerves egészként épülnének a szövegbe, mint amilyen kísérletei más szövegek esetében már Kontrának is voltak.

Különösen élményszerű formát nyert *Privigyiek háza* című novellája, hiszen úgy hat ránk, úgy képzeljük el, mint egy mesélő által közvetített színpadi vagy mozielőadást: „Anyám szerint a szegénység egyértelmű bizonyítéka volt, ha valahol hiányzott a függöny az ablakról. Mindjárt a szemközti házra gondoltam, ahova bármikor beláthattunk, mint valami színpadra, és a bent lévőket egyáltalán nem zavarta, hogy mások követhetik minden mozdulatukat.” Tartalmi szempontból viszont *Az aranyhintó és Az utolsó római katona* című novellák ragadják meg különösen figyelmünket, mert bennük az író a gyermeki képzelet egészen szélsőséges, teret és időt legyőző megnyilvánulásairól fest igen suggesztív képet.

Viszonylagos sünet után igencsak fellendült a gyermeki irodalom, az ilyen jellegű kiadványok megjelenése a Vajdaságban. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy az 1994. évi 42. Kanizsai Író-tábor témája is a Gyermek az irodalomban volt. Az utolsó két év során napvilágot látott gyermekkönyvek sorába illeszkedik Kontra *Kalendárium* című kötete is. (*Forum*, 1993.)

Bence Erika

Francia szellem a magyar reformkorban

MADÁCSY PIROSKA KÖNYVÉRŐL

A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar irodalom tanszékének „komparatistikai” sorozatában megjelent kötet a reformkor tizenöt kiemelkedően jelentős folyóiratának száznál több évfolyama alapján közelíti meg a címében adott feladatát. Mottóként méltán idézhetné a sorokat, amelyeket az Életképek szerkesztője, Garay János, a forrongó korszak időszakos sajtójának hivatásáról írt: a sajtó „leghatalmasabb fegyvere a kornak, mert fejlesztője, terjesztője az eszméknek és véleményeknek. Ezen új módja az eszmék terjesztésének két előnnyel bír: olcsóbb és sokkal gyorsabb. Könyvek által ez egy század alatt történnék meg.” E szavakhoz önként kínálkozik még a tény említése is, hogy elevenebb életre a folyóirat, mint sajátos neme a sajtónak, hazánkban csak fokozatosan, a 19. század első felében tehetett szert. Kibontakozását pedig elsődlegesen írónk biztosítja: ők a szerkesztők és irányítók, s egyúttal a folyóiratokban publikáló szerzők is – soha tisztesebb „médiái” a gondolkodás fejlesztésének hazánkban. Az első vidéki kezdeményezők még talán a második-harmadik sorból, mint Döbrentei Gábor az Erdélyi Múzeum hasábjain vagy Dessewffy József a Felső

Magyar Országai Minerva lapjain; a sort azonban Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi zárják, s mellettük mint irodalomtörténész Toldy Ferenc, mint államférfi pedig Széchenyi, Eötvös, Kossuth.

Bátor és jelentős vállalkozás így napjainkban: megváltatni e korszak sajtóját arra nézve, mit tartanak szellemi életünk irányítói s egyben társadalmi-politikai viszonyaink leghatékonyabb formálói éppen akkor, a nemzetté alakulás, a feudális rendi hagyományok felszámolásának kezdeti stádiumában arról a Franciaországról, amely már a maga polgári forradalmának eredményeként a fejlődés élén halad. Madácsy Piroska kötetét forgatva adatok, idézetek, beszédes egykori nyilatkozatok tanúsítják, milyen eleven, bár a cenzúra miatt visszafogott kíváncsiság él a reformkor nemzedékeiben a francia példa iránt.

A kötet bevezető fejezetei azt az általános, egész műveltségünket érintő benyomást érzékeltetik, amelyet a forradalmak korának Franciaországáról egykori sajtónk által kaptunk. Elszórt hírek, „egyveleg” jellegű tudósítások nyomán értesülhet a reformkor magyar olvasója pl. arról, hogy Párizsban és környékén „1 700 845 orvos van és csak 1 400 751 beteg”, hogy az országban „egy nap 200 ezer levelet kézbesítenek”, vagy hogy 1838-ban 27 biztosító társaság működött 75 millió „tőpénzzel” és 48 ezer részvényessel stb. Az adatok hitelessége megkérdőjelezhető, de az információk így is felvetik a kérdést: mi magyarok, hol tartunk? Másfelől az utóbbi jelzések ellentétéként arról is szólnak hírek, hogy Páris zálogházában évi 22 millió frankot kölcsönöznek, s az erkölcsi állapotokra jellemző, hogy 1837-ben a megszökött asszonyok száma 1135 volt, a megszökött férjeké pedig 2345! A polgári erkölcs tehát kétarcú – s mindaz, ami szorosabban irodalmi jelenség, ebben a távlatban értékelhető teljes jelentőségében.

Az irodalmak – vagy akár egyes fejezeteik és jelenségeik – „összehasonlítása” sokkal mélyebb tanulságokkal gazdagít, mint amennyit jelent egyes írók vagy művek, más írók-költők világára tett termékenyítő hatásának kiderítése. Fontos szellemtörténeti folyamatokat tárhat fel, ha kellő mélységgel és gondnal végzik: kettős tükörré válik, amely által egymást nézi meg a két összehasonlított nép egyazon fejlődési szakaszának kultúrája, mintegy a „kínálat” és „kereslet” kettős folyamatában. Ahhoz pedig, hogy szorosabban irodalmi-esztétikai alkotásokra nézve valós eredményekkel járjon az összehasonlítás, a háttérüket szolgáló teljes kultúra figyelembevételére van szükség. Úgy sejtjük, hogy Madácsy Piroskának ez utóbbi szemléleti jegye elvi visszatérést jelent a magyar irodalomtörténet klasszikus egyéniségéhez, Horváth Jánoshoz, aki az „irodalmi műveltség” fogalmát századunk első felében – az osztályérdek és társadalmi haladás mikéntjével tipizáló évtizedek kora előtt – irodalomtörténetünkben meghonosította.

Az eseménytörténeti, politikai vonatkozások érthetően inkább az egykori hírlapok, mintsem a folyóiratok lapjaira kerültek, s a kötetben már pusztán Madácsy Piroška művelődési-irodalomtörténeti szemlélete következtében sincs helyük. Amit azonban a jelenhez gyorsan felzárkózó francia történetírás alkot, mohó érdeklődéssel fogadja a reformkor folyóiratainak munkatársai gárdája. Utalások, idézetek, könyvismertetések és kritikák, vagy éppen értékelő tanulmányok kivált azokra a művekre figyelnek fel, amelyek a múlttól szólna is „élő ideákért” lelkesülnek. Thierry, Michelet, Cabet ugyancsak vonzzák íróinkat: Eötvös és Trefort éppúgy mint Petőfi, Jókai és a márciusi ifjak eszme- és érzésvilágának alakításához e francia történetírás – és persze a forradalmi talajon sarjadt társadalomfilozófia is – jelentősen hozzájárult.

S ezzel elérkeztünk a munka gerincét alkotó fejezetekhez. A reformkor sajtójában jelentkező adattömeg a korszak francia irodalmáról, művészetéről, mint megannyi mozaiktöredék, egységes képpé rendeződik Madácsy Piroska kötetében. A magyar folyóiratok írói – írónk – itt e maguk szorosabb életterén, alkotói hivatásuk „munkakörében” jelentkeznek. A forradalmak korának esztétikáját tanulják ismerni, és ha lehet, elsajátítani. Többről van szó, mint a francia olvasmányaikról nyújtott egyszerű beszámoló adhat: az alkotásmód megváltozásáról, a megváltozott, forradalom utáni társadalmi valóság művészi ábrázolásának új módjáról, eszközeiről, stílusáról. Az új ízlés jelölésére irodalomtörténetünkben is a romantika szó vált általánossá, jóllehet, a hazánkat érő francia hatások vihara előtt e fogalom hazai jegyei már meghatározottak. A napóleoni háborúk utáni temető csendben irodalmunk jobbjai egyre a nemzet-halál képzetével néznek szembe, vagy legalábbis ennek lehetőségét igyekeznek elhárítani. „Hazád őrcsillagzatja szülőtti bűnein leszáll” – búcsúzik életétől az öreg Kölcsey, s e szavakat éppenséggel a Sors ajkára adja!

Madácsy könyvét olvasva ezzel a hazai közhangulattal és közgondolkozással szembeesíthetjük a francia irodalom romantikáját. A hazai kezdetekhez, amelyet Széchenyi, Eötvös és pályatársaik neve fémjelez, a francia forradalmakban lobogó optimizmus és tettekrekesztség, szabadságvágy és szenvedély, a haladás szélesen kibontakozó nemzeti ösztöne járult hozzá a nyugati nép nagy íróinak közvetítése által. A francia romantika egyes irodalmi újításai, főként az irodalmi stílus kifejezésteljesége, kép gazdagsága nálunk is adva. Kölcsey, Vörösmarty a megújított magyar nyelv költői értékeinek ragyogtatásával a franciáknak mintegy elébe dolgoznak. Nem feltétlenül szükséges tehát mindenben a francia divathoz szegődnünk, figyelmeztet Erdélyi János. „A francia divatnak és irodalomnak, egyszerűen: ízlésnek ma körülbelül Magyarország legnagyobb lerakóhelye” – írja – úgyannyira, hogy ha szomszédok volnánk, „nem volna híre sem többé a magyar irodalomnak.”

A befogadás, a recepció folyamatának egyébként az előítéletek valóságos gátját kellett leküzdenie, amíg a franciákat elítélő német–angol értékeléssel szemben – amely a jelek szerint nálunk már az írók közvetlen megismerése előtt sajtót kapott és hangulatot teremtett – a romantikusok reális megítéléséhez utat nyithatott. Jellemző, hogy akadémiánk Tudománytár c. éves kiadványának lapjain már 1834-ben Bajza József vállalta „egy angol tory” véleményének tolmácsolását: „Erkölcstelen, vérfertőző és gyilkos románok – bűn és vér, erőszak és házasságtörés, gyújtogatás és méregkeverés... írók, kik ilyen árnyékszékai drámákat írnak, színjatszók, kik azokat eljátsszák, s egy számos közönség, melly benne nagy gyönyörűségét leli.” – Kiegészítésül pedig ezekhez „e literátori trágárságok gyártóinak” névsora: Hugo Victor, Balzac, Dumas, Sue és Musset „vagy mi nevők”. Van, aki viszont a romantikusról azt véli, „borzas hajú, halvány, szomorú arcú ifjú, nyakkendő nélkül, égre néző szemekkel, s nyílt szájjal”, mint aki „egészen másféle ember, mint a többi”. Valóban szükségesnek látszott már a harmincas években rendet teremteni a romantikus stílus fogalmának megközelítéséhez.

A reformkor folyóirataiban már a következő évben két írónk is vállalni tudja e feladatot, megfelelő értékrend szerint rangsorolva a romantika francia íróit. Egyikük Eötvös József volt, aki a drámaíró Hugo Victor írói világát vizsgálva mintegy meghatározója lett azoknak a vezető gondolatoknak, amelyek a magyar folyóiratok esztétikai érdeklődését a francia romantika iránt kialakították. Legfontosabb ezek közül a költő-apostol eszméje. Mint utóbb „Én is szeretném” c. versében nem habozik már itt Hugo

nyomán kimondani: ha a költő „csak magának énekel, s tán a jövődönk” – érdekes lehet; ám – „önkorának használni szebb, s biztosabb, s ezen iparkodjék a művész”. Különösen vonatkozik ez a lángelmére, amely feltűnésekor ugyan értetlenséggel találkozok, de tömegeket indító hatása rendkívüli. Így – folytatja Eötvös – „minden újítás képviselője Victor Hugo, bár megelőzték Chateaubriand és Lamartine”. Kazinczy unokaöccse, Kazinczy Gábor, ekkor még a pozsonyi országgyűlési ifjak egyike, ugyancsak a jelesebb francia írókban látja megtestesítve a romantikát: eszméik, ihletük által ők a jelen „kiválasztottjai”, „fejei lesznek egy költészetnek, mely egykor a tömegbe megyen át”. Mellőzve e szűkebb keretben romantikus hangvételű útirajzok, útilevelek, emlékiratok divatját, amely íróink tisztes sorát ösztönzi írásra – egészen Petőfiig, Madácsy Piroska könyve főként novella- és regényirodalmunk, de még inkább színjátékaink franciás-romantikus jelenségeire irányítja figyelmünket. Kettős hatásában, egyrészt a szélsőségek, másrészt a realizmus irányában jelzik folyóirataink az innen ki-fejlő erők játékát.

Madácsy Piroska végül két francia író hazai befogadásának érdekes tanulságát foglalja össze. Lamartine, a költő, a költői meditációk c. lírai kötetével (1820) a francia romantika elemi erejű elindítója – nálunk úgyszólván ismeretlen; későbbi korszakát jellemző történetírói műve, A girondisták története (1847) viszont franciául és kéziratos fordítása által Petőfi és köre számára a forradalom bibliájának számított. George Sand hazai értékelése nem kevésbé érdekes, sőt a könyvnek ez a fejezete külön ismertetés tárgya lehetne. Viharos életéről szóló híreink minden jel szerint nagyobb szenzációt jelentenek, mint regényeinek közvetlen ismerete. Az áttörést Mauprat c. regénye jelzi. A cenzúra e mű megjelenését nálunk nem engedélyezi, csak egyetlen részlete kap helyet az Athenaeum lapjain! Mégis, már megjelenése évében ragyogó előadású, érdekes elbeszélésként méltatja Toldy Ferenc mint a nagy francia forradalmat előkészítő történelmi viszonyok ábrázolását. Az 1840-es évek elején megjelenő fordításaival viszont újra fellobban nálunk a Sand alakja köré fonódott mítosz, a női „szabadságjogok” el-tökélt harcosának ítélik a folyóiratok egyes megjegyzései.

Hazai recepciójának külön érdekessége, hogy márciusi ifjúságunk forradalmi eszmevilágában a szegények és elnyomottak ügyéért kiálló humanista forradalmár, a párizsi 1848-as forradalom lelkes, idealista híve – minden jel szerint csak kevés szerepet kapott.

Valóságos kis enciklopédiája tehát e tartalmas könyv mindannak, amit a reformkor folyóiratainak munkatársai, mondjuk ki ismét: e korszak hazai írói, költői, köztük a legnagyobbak, a francia életről, műveltségéről, irodalomról tudtak, amiért lelkesedtek, amit idegenkedve fogadtak, és ami végül mégis saját nemzetünk számára is élet-, sőt történelemalakító erővé vált. Madácsy Piroska minderről két irodalom ismeretével ad számot; kedvvel és kedéllyel, minden előregyártott ideológia nélkül, anyagát élvezettel kezelve és franciásan könnyed előadással interpretálva.

Sándor István